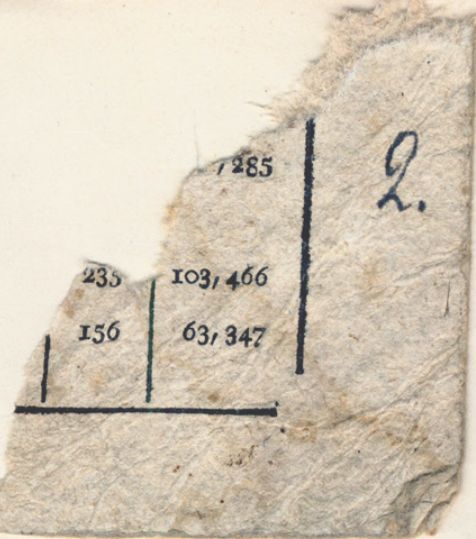

1/. Paber, mille peale Võmm aralugu
on kirja laskud korberil. 2/. paber, mille
kes Võmm kihelk. aj. raamatud seisab.

Eesti Kirjandusmuuseumi
folkloristika osakonna narratiivide uurimisrühm

Mare Kalda

Eesti muistendite tüübi- ja motiiviloend

JUTUTÜÜBID PEIDETUD VARANDUSTEST EESTI RAHVALUULES

Aineloend

Meie ainsad kihelkonnaga Võmm aralugu meile perron
sai meie kirk 10 aastat pikemaas lestin.

1783 panti Põhki

ee ainsad Lõrva Kerkos Vorsteheri
Otto Reinhold Baron von Rosen
hallitamine lüüsi

1784

Seotud projektidega:

Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid EKM 8-2/20/3

Eesti kultuuri arengumustrid EKKD-III2

ISSN 3059-5622

Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus
Tartu 2024

Sõnane kirjeldus on ühe laadi talviti
peale kirjutatud. Ja oli kella kinni, ken-
ni lae võrgusess lihes, viles panti, praeg
on lae ääres umbkreda, ja ailmel kühvat.
Näid on veel ühtlasi.

JUTUTÜÜBID PEIDETUD VARANDUSTEST EESTI RAHVALUULES. AINELOEND¹

Mare Kalda

Aineloendi koostamise põhimõtetest ja lubavustest

Rahvalike aardejuttude tüpoloogia on koostatud Eesti Rahvaluule Arhiivi umbes 150 aasta jooksul kogutud 5967 pala põhjal, mis on digitaliseeritud Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna pikaajaliste projektide käigus alates 1993. aastast (digitaliseerimistöö algusest vt Vesik 2006). Kuna folklooriprotsessi kuuluvad nii pärimuse suulised esituskorrad, paljude esituste jäädvustused arhiivi(de)s kui ka avaldamine jutukogumikes, on peidetud varanduse juttude aineloendis toodud näiteid palade leidumisest trükistes.

Muistendid peidetud varandustest kui temaatiliselt eristatud pärimusvaldkond on tuntud olnud üle Eesti. Ühest või teisest paigast (kihelkonnast) arhiveeritud variantide hulk on suuresti sõltunud kogumisaktiivsusest ja kogujate eelistustest, kuid sellegipoolest on koondatud esinduslik tekstikorpused, mis lubab esile tuua vastava traditsiooni leviku põhijooni. Aardejuttude tüübid (kokku 93) on reastatud üksusesse *P* nagu soome usundiliste muistendite tüübi- ja motiiviloendis (vt Jauhiainen 1999), jättes ülejäänud suurtähelised kategooriad vabaks võimalike teiste temaatiliste muistendikorpuste jaoks – st peidetud varanduse juttude tüübiload on tulevikus võimalik integreerida kogu usundiliste ja ajalooliste muistendite süstemaatikasse. Eesti aardejuttude tüübinumbriteks on valitud Marjatta Jauhiaise indeksis kasutamata märgistused, sest traditsioonid ei kattu teineteisega sel määral, et kahe kultuuri jututüüpide vastavusse viimisel oleks mõtet. Kategoriseerimise erinev teekond ei tähenda, nagu poleks kummaski kultuuris arvestatavaid kokkulangevusi ja sarnaseid motiive, vastupidi. Kaks üksust ohvritingimusega jututüüpide rühmas kannavad nii eesti kui soome traditsioonis sama tüübinumbrit ja paiknevad süstemaatikas teiste tüüpide suhtes samas kohas. Esile on toodud konkordants ATU süsteemiga ning kui ühel või teisel eesti aardejututüübil on vaste Jauhiaise loendis, on seda viidatud.

Samamoodi on registreeritud leidumine Antti Aarne töös “Estnische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen”, kui vastav tüüp toonases, 20. sajandi alguskümnendite uurimisseisus juba oli eristatud (lühendiga AaS – muistendite puhul ja Aa – kui jutužanriks oli määratletud muinasjutt; vt Aa 1918).

Numbriga suurtähele järgneb tüübi nimetus, süžee lühikirjeldus ja rahvaluulearhiivis leiduvate variantide arv.

Tüübikirje sisaldab viiteid trükis ilmunud variantidele (publikatsioonide nimekiri lühendite alfabeetiliselt järjekorras paikneb aineloendi lõpus). Kui viidatavas allikas pole palad numereeritud, järgneb trükise ilmumisaastale teksti leheküljenumber (üldjuhul tähistab number trükise pealkirja (või selle lühendi) ja ilmumisaasta järel pala järjekorranumbrit kogumikus). Kontaminatsioonijuhtudel viitab plussmärk (+) teise tüübia ala tunnusmotiivi(de)le.

Tähelepanu pööramine trükistele toob esile, kuidas kultuuris on rahvaluulearhiivis hoitavaid pärimustekste kasutatud, missuguseid palu on sealt välja otsitud ja antoloogiates avaldamiseks eelistatud. Raamatutesse lugemispaladeks valitud aardejuttude tüpoloogia on väga kõnekas. Näiteks variantide hulga poolest suurt korpust moodustavad rahvalikud seletused arheoloogilistele leidudele

1 Mare Kalda doktoriväitekirjas (Kalda 2011) avaldatud temaatilise muistendikataloogi täiendatud versioon. Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, Eesti Kirjandusmuuseumi teadusprojekt EKM 8-2/20/3, 2023.

tüübis P 11 (403 variandiga) esinevad väljaannetes harvemini. Mittenarratiivsete aardeadete tüüp P 1 (822 variandiga) on tekstikorpuses nii variandirohke, et näiteid pääseb nii väljaannetesse kui jääb arhiivi avastamist ja uusi kasutuskordi ootama. Sama jututüüpi kuuluvate variantide sage publitseerimine (pikem bibliograafia tüübikirje lõpus osutab vastavasse jututüüpi kuuluva teksti suuremale potentsiaalile pääseda trükisesse) näitab, missuguseid aardejutte on kultuuris peetud vastavaks lugejaskonna ootustele, st huvitavateks, traditsioonipildis rohkem kõnekateks jne.

Millegipärast on trükiste koostajad pigem vältinud jututüüpi ATU 1645A (“Varanduse peidukoht selgub hingeloomana rännates”, 38 arhiiviteksti) kuuluvaid variante. Huvitav on selles mõttes P 21 “Tundmatud aardeotsijad”. Selle jututüübi näiteid on sageli avaldatud, kuid 205 muistendi varieeruvus on väga suur isegi mikrokorpuste korral – kui sama koha ja asjaoludega seotud jutust on mitu arhiiviteksti, pala on ilmunud mõnes kogumikus ning juhtumit on kajastatud meedias (Kalda 2003: 117–121). Kuidas valitakse raamatus ilmumiseks arhiivist jutte, sõltub omakorda koostajate taustast, kogemustest ja eesmärkidest. Leidumus trükistes kajastab niisiis aardemuistendite kultuuris eksisteerimise olulist aspekti: teatud jutte eksponeeritakse publikatsioonide kaudu rohkem ja sagedamini. On jututüüpe, mille variandid levisid ja mida seetõttu tunti ammustest aegadest peale trükise kaudu, näiteks “Jutukas naine ja aardeleid” raamatukeses “Juttud ja tegud” 1782 (tüüp ATU 1381; vt ka Vinkel 1966: 36–38, Kalda 2011: 29–31). Aardejutu lugemine raamatust kuulub loomupäraselt muistendi levikuahelasse. Samas iga rahvaluulekogumise käigus tekitatud jutt – esitamine kogumisintervjuu ajal või kirjalikus saadetises rahvaluulearhiivile – ei tähenda, et see oleks õpitud või ümber kirjutatud trükisest, kuid mõjud on ilmsed. Allikakriitilise meetodiga töötavad folkloristid puutuvad otseste ümberkirjutustega sageli kokku.

Aardepärimuse üleslaadimine internetisaitidele tõi kaasa uue arengu: 30 aasta jooksul rahvaluuleteadusliku igapäevatöö käigus digitaliseeritud muistendikogud on kindlasti rikkalikumad kui senised antoloogiad. Ka need jututüübid, mis seni olid jäänud pigem ootele, tuuakse nähtavale ja potentsiaalselt pääsevad “rahva sekka” tagasi. Iga kasutaja saab teha individuaalseid valikuid ning paigutada teda huvitavaid jutte hõlpsasti uutesse kontekstidesse. Missugused on aardemuistendite online-kasutuskontekstid, muutub omakorda uurimisaspektiks, mida on huvitav jälgida (Kalda 2007: 115). Suurte muistendikogude kättesaadavaks tegemine e-andmebaasides ja populaarsetes antoloogiates võimaldab niisuguseid küsimusi püstitada ja ühe või teise aardejutu jätkuteekondi analüüsida.

Viited

- Kalda, Mare 2003. Jutud peidetud varandustest. Pärimus ja meedia. *Mäetagused*. Hüperajakiri, 20, 96–129 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr20/kalda.pdf>)
- Kalda, Mare 2007. Muistendid uues kontekstis – geopeituses. – Kõiva, Mare (koost). Paar sammukest XXIII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi teaduskirjastus, 93–116 (<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/araamat/2007/4marekalda.pdf>)
- Kalda, Mare 2011. *Rahvajutud peidetud varandustest. Tegude saamine lugudeks*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 15. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vesik, Liisa 2006. Muistendite digiteerimisest andmebaasideni. – Kõiva, Mare (toim). *Võim ja Kultuur* 2. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 409–418.
- Vinkel, Aarne 1966. *Eesti rahvaraamat: ülevaade XVIII ja XIX sajandi lugemisvarast*. Tallinn: Eesti Raamat.

P 1 - 55 Teated ja jutud varanduse asukohast (otsijad, tegelikud juhtumid, tõlgendused)

P 1 Teated varanduse asukohast (Jauhiainen P 501)

822 varianti

Muinasajateadus 1910, lk 40, lk 78, lk 230. Muistendid Kp 1959, 45, 230, 340F, 349, 382, 386. Muistendid Vp 1970, 627. EREJ 1978, 7. Kullamaa 1998, 41, 88. Maarja-Magdaleena 1999, 12. Rõuge kihelkond 2001, 23, 52. Arad veed 2004, lk 57/8, lk 64, lk 97/8, lk 107/8, lk 162, lk 237, lk 239/40. Rahapajaraamat 2006, lk 7–10, 12. Metsast leitud 2010, 187, 320, 498, 499.

Sagenbuch 1897, 214, 220, 222

P 2 Teated varandusest: peidetud kaksikaare kahes anumast on ühendatud ahelatega (näiteks tee alt), sageli väidetavalt Rootsi päritolu.

10 varianti

Raj 1906, 67. Rõuge kihelkond 2001, 37, 41

P 3 Teated varandusest: väärismetallist esemed – pärimus allikas, järves, soos, mäe sees peituvast kuldmõõgast, kuldtõllast vm suure(ma)st esemest (Jauhiainen P 511 ja P 701).

131 varianti

Muistendid Kp 1959, 385. Arad veed 2004, lk 72–73, lk 159

P 11 Arheoloogiline leid – vanaaegsed esemed (mündid) tulevad päevavalgele. Need antakse lastele mängida, hoitakse alles või vahetatakse ümber ja hangitakse saadud raha eest majapidamises vajalikku (Jauhiainen P 531).

403 varianti

Muinasaja teadus 1898 ja 1910. Rõuge kihelkond 2001, 21, 130. Arad veed 2004, lk 42, lk 64, lk 92, lk 161/3, lk 219, lk 244. Rahapajaraamat 2006, lk 31 (+P 556 + P 306), lk 32–37, lk 52. Metsast leitud 2010, 110, 325, 360

P 12 Varandus vanas majas/varemetes – maja remontides või varemeid lammutades (vm asjaoludel) leitakse kunagiste elanike poolt peidetud rahad (tsaariaegsed kuldmündid, paberrahade pakk)

54 varianti

Rahapajaraamat 2006, lk 11

P 13 Leiust jõukaks – seni kehval järjel talu eluolus toimub järsk edasiminekuks, mida naabrid seletavad varanduse leidmisega; töömehed (kraavikaevajad, traktoristid)

jätavad töö pooleli ja lahkuvad, olles leidnud (rootsiaegse) aarde (Jauhiainen P 521)

146 varianti

Raj 1906, 60. Kullamaa 1998, 5, 71. Rõuge kihelkond 2001, 72. Rahapajaraamat 2006, lk 14–16, lk 47–48. Metsast leitud 2010, 384, 521

P 14 Varandus läheb eksikombel kaotsi või hävib; peitja on asukoha unustanud

3 varianti

P 21 Tundmatud aardeotsijad – kohalikud inimesed märkavad vööraid mehi (teisiti riides, kõnelevad aktsendiga või vööras keeles) otsimas, kes otsivad kindlat kohta, kaasas (Rootsi) kaardid ja töövahendid. Pärast meeste lahkumist on näha kaevamise jälgi ja kaevandis kasti/anuma aset (Jauhiainen P 541)

205 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 232. Raj 1906, 24, 54. EvKodused 1958, 82. EvNarvast 1958, 28. Muistendid Kp 1959, 381. Rõuge kihelkond 2001, 43, 48, 124. Arad veed 2004, lk 148. Rahapajaraamat 2006, lk 39–44. Metsast leitud 2010, 79–82, 243, 253, 386, 442, 459

Sagenbuch 1897, 227 (III)

P 31 (Personaliseeritud) Jutud kohalikest kaevajatest ja kaevamistest – pühendunud ekstsentrikutest, või ühekordsetest otsimissooritustest.

141 varianti

Katkupärimus 1997, lk 430. Kullamaa 1998, 74. Rõuge kihelkond 2001, 36. Arad veed 2004, lk 127. Rahapajaraamat 2006, lk 10–11, 12, 16–17, lk 84–85

P 35 Pseudoaarded, tembutamine – aarde peidukohaks või rahatuleks peetud koht või nähtus leiab reaalse seletuse; varanduste olemasolusse uskujate narrimine varanduse teemaga seotult

36 varianti

Rahapajaraamat 2006, lk 63–65

P 41 Loom osutab peidukoha – rott jookseb, raha suus, nägija järgneb loomale ja leiab aarde; siga tuhnib või pull kraabib raha välja

45 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 79. Raj 1906, 45. Muistendid Kp 1959, 392. Arad veed 2004, lk 187. Rahapajaraamat 2006, lk 13. Metsast leitud 2010, 425

P 45 Kriminaalsed teod – röövid, röövmõrvad, hauarüüste; jutud röövidest Röövliorus

või Röövlimetsas; rikas (üksik) reisija kaob, tema varandus ilmub lagedale kellegi kasutuses

41 varianti

Arad veed 2004, lk 103

P 56 - 105 Leitud aare kaob

P 56 Leitud aare kaob/jääb kätte saamata teadmata või raskesti selgitataval põhjusel (Jauhiainen P 361)

89 varianti

Muinasajateadus 1910, lk 56. EvKodused 1958, 96. Rahapajaraamat 2006, lk 79–80

P 66 Leidja vannub kurja – künnil, muu töö tegemisel või ka aardeotsimisel ilmub maa seest rahakatel. Künniloomad ei vea atra edasi, kündja/aardeotsija hüüab/vannub kurja, raha kaob (Jauhiainen P 341)

177 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 115. Muinasajateadus 1910, lk 68. Raj 1906, 1, 5, 7, 34, 36. EvKodused 1958, 99. Arad veed 2004, lk 42, lk 81. Metsast leitud 2010, 429

P 67 Leidja nimetab jumalat – varandus on välja ilmumas, inimene hakkab ennatlikult imestama või jumalat kiitma, mispeale raha kaob

57 varianti

RR IV 1894, 54. Muinasaja teadus 1898, lk 86, lk 200–202. Raj 1906, 29, 35, 66 73. EvKodused 1958, 100, 104 (+ P 21). Maarja-Magdaleena 1999, 11. Rahapajaraamat 2006, lk 71

P 71 Leitud kuldrahad muutuvad haavalehtedeks või muuks kasutuks prahiks. Kulla pähe kokkukorjatud tükkide asemel on kuivanud lehed või okkad.

70 varianti

Muistendid Vp 1970, 605. Maarja-Magdaleena 1999, 10. Rahapajaraamat 2006, lk 24, lk 85

P 72 Hukkunud laeva aarded ilmuvad välja, kuid muutuvad töötuse kohaselt ussideks. Leidja ei saa aardeid kasutada.

1 variant

P 80 Aardekaevajat häiritakse. Varanduse otsimise ajal ilmub (punase rätiga) naine, kellega vestlema hakkamine põhjustab aarde kadumise.

3 varianti

P 81 Aardekaevajat häiritakse. Varanduse otsimise ajal ilmub (ilmuvad) loom(ad) – hunt, lammas. Inimesed peletavad ja hurjutavad hunti, kuid rikuvad sel kombel vaikimiskeeldu. Lambad kaovad, kui neid üritatakse püüda, ühtlasi kaob kaevatud koht.

41 varianti

P 82 Aardekaevajat segab nägemus – otsimise ajal möödub kana (rott), kes veab heinakoormat, nägija üllatub (kohkub) ja ei leia enam aardekohta (Jauhiainen P 391).

6 varianti

Raj 1906, 76. Rõuge kihelkond 2001, 42. Rahapajaraamat 2006, lk 52

P 83 Kaevajat segab (viirastuslik) möödasõitja (mõisnik, voor) – kaevamise ajal kostab hoburakendi sõidu hää, paistab (või on kuulda) kedagi lähenemas. Otsijad poevad peitu, et neid ei tabataks, kuid tõld haihtub ja varandusekoht kaob.

48 varianti

Rõuge kihelkond 2001, 39. Rahapajaraamat 2006, lk 49–51, lk 53–54, lk 73. Metsast leitud 2010, 464, 522

P 84 Aardeotsimise ajal pole lubatud rääkida. Tuttava isiku kujul ilmuja ahvatleb keeldu rikkuma

16 varianti

Rahapajaraamat 2006, lk 25. Metsast leitud 2010, 297

P 85 Aardeotsimist segavad ootamatud ilmastikunähtused (tugev torm, äike)

13 varianti

P 106 – 205 Unes juhatatud varandus (Jauhiainen P 321)

P 106 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varanduse asukoht, kuid ta kas ei lähegi otsima, ei julge seda teha või jätab juba alustatud otsingud pooleli (Jauhiainen P 331)

343 varianti

Raj 1906, 25, 26, 42, 52. Maarja-Magdaleena 1999, 13. Arad veed 2004, lk 125, lk 132, lk 233. Rahapajaraamat 2006, lk 48, lk 53, lk 78, lk 82–83. Metsast leitud 2010, 377, 502

P 107 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varanduse asukoht koos käsuga minna otsima koos vaese sugulase, orvu või naabriga. Kuna ta seda ei tee, varandus ei ilmu

19 varianti

Rahapajaraamat 2006, lk 27.

Sagenbuch 1897, 223

- P 108 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varandus, mida tuleb jagada nõutud isiku(te)ga – anda osa kaaslastele või jätta hoopis puutumata. Nõuet ei täideta ja varandust ei saada

74 varianti

Raj 1906, 17 (+ P 556 + P 316), 20, 44, 53. Muinasajateadus 1910, lk 166. EvNarvast 1958, 18, 19.
Rahapajaraamat 2006, lk 21–23 (+ P 517), lk 26, lk 83

- P 109 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varandus, millest peavad osa saama vaesed või sandid. Leidja vaidlustab vormeli *Siit saavad sundid-sandid* ja varandus kaob

61 varianti

Raj 1906, 70. Arad veed 2004, lk 215. Rahapajaraamat 2006, lk 22

- P 110 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varanduse asukoht. Ta kutsub abi, avastatakse juhuslikult või räägib ta leiust ennatlikult kaaslas(te)le, kuigi tal kästi minna üksi, kedagi informeerimata; keeld võib selguda tagantjärele-tarkusena (Jauhiainen P 351).

128 varianti

Raj 1906, 6, 50, 56. Arad veed 2004, lk 108/9, lk 181/2. Rahapajaraamat 2006, lk 23–24, lk 54–55

- P 112 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varandus, mille leidmisaeg on piiratud või eriliselt määratletud

41 varianti

Kullamaa 1998, 21. Maarja-Magdaleena 1999, 14

- P 113 Leidmistingimuseks on tagasivaatamis (või teatud suunas vaatamise) keeld. Keelu rikkumisel kaob aare

28 varianti

Raj 1906, 28

- P 121 Jutu tegelasele juhatatakse unenäos varandus ja määratakse, kui palju tohib võtta. Leidja võtab lubatust rohkem/vähem ja varandus ei ilmu üldse või kaob

4 varianti

- P 141 Jutu tegelasele juhatatakse (unenäos) varandus, mis saadakse näidatud kohast kätte

123 varianti

RR IV 1894, 57. Raj 1906, 47, 49, 71. EvKodused 1958, 102. Arad veed 2004, lk 240. Rahapajaraamat 2006, lk 7, lk 47

(P 151) = AT 1645 Aare sillal/varandus kodutalus – unenäos antakse soovitus minna N. linna (sillale) varandust leidma. Linnas ei selgu midagi, kuni juhuslik mööduja – korraalvur või muu ametnik – kirjeldab varanduse asukohta unenägija kodutalus. Viimane leiabki kodust (sepapaja alt) varanduse

38 varianti

EvKodused 1958, 103. Maarja-Magdaleena 1999, 17, 18. Rahapajaraamat 2006, lk 57–60

P 161 (AaS 99) = ATU 1645A Varanduse peidukoht selgub hingeloomana rännates – puhketunnil näeb mees magava kaaslast suust lendamas putukat, kes satub uppumisohtu. Nägija päästab putuka. Ärganuna kirjeldab teine oma seiklusi, mille hulka kuulub ka aarde asukoha teadasaamine (Jauhiainen P 326)

20 varianti

Rahapajaraamat 2006, lk 25–26

P 206 – 305 Rahatuli (vrd Jauhiainen P 101)

P 206 Nähakse rahatuld – teade tule või mingi valgusilmingu esinemisest; kirjeldatakse tule iseloomu ja nägija elamusi

349 varianti

Katkupärimus 1997, lk 431. Kullamaa 1998, 30, 228. Arad veed 2004, lk 146, lk 204, lk 210, lk 224. Rahapajaraamat 2006, lk 87, lk 92

P 216 (Aa S 27) Nähakse rahatuld – kui juurde minnakse, on tule juures imelik(ud) isik(ud), kelles tuntakse ära kas vanapagan (kurat), haldjas või vastava olendi kehastaja (või esindaja), kes kuivatab tules metalli

182 varianti

Raj 1906, 16, 33, 39, 55, 61, 62, 68. Muinasajateadus 1910, lk 133. Muistendid Vp 1970, 12; 145. Maarja-Magdaleena 1999, 15. Rõuge kihelkond 2001, 97. Arad veed 2004, lk 172, lk 191, lk 195. Rahapajaraamat 2006, lk 89

P 217 Nähakse rahatuld – rahatulle tuleb visata mingi (metall)ese (mündid, nõel), tööriist (nuga, härjaike) või katta endale kuuluva riidega

190 varianti

Raj 1906, 2, 10, 46, 78. EvKodused 1958, 107, 108. Muistendid Kp 1959, 383. Muistendid Vp 1970, 50B. Kullamaa 1998, 70, 227. Rahapajaraamat 2006, lk 90–91

P 218 (Raha)tule nägija küsib ja/või saab tule ääres olijatelt piibule tuld, hiljem on söed piibus muutunud kuld- või hõberahadeks

96 varianti

Raj 1906, 8. EvKodused 1958, 106. EvNarvast 1958, 20, 21. Kullamaa 1998, 258. Arad veed 2004, lk 191 (+ P 13 + P 316). Rahapajaraamat 2006, lk 89–90

P 219 (Raha)tule nägija saab tule ääres olijatelt süsi kaasa (rüppe, mütsi sisse, kotti või taskusse), söed ei põleta ega soojenda, hiljem on nende asemel kuldrahad

91 varianti

RR V 1895, 9 ja 21. Raj 1906, 19. Muistendid Vp 1970, 603. Igal puul oma juur 1989, 189. Kullamaa 1998, 72. Rahapajaraamat 2006, lk 88. Metsast leitud 2010, 526

P 306 – 400 Varandusevalvur/kurat

P 306 Keegi otsib peidetud varandust (võib olla unes juhatatud), kuid kohtub selle valvuriga (eri kehastustes) ning saab tugeva hirmuelamuse (Jauhiainen P 301)

243 varianti

Raj 1906, 27, 30, 38, 43, 72. EvKodused 1958, 98, 109. Muistendid Kp 1959, 381. Maarja-Magdaleena 1999, 16. Arad veed 2004, lk 73/4, lk 171, lk 213. Rahapajaraamat 2006, lk 14. Metsast leitud 2010, 205, 484
Sagenbuch 1897, 225, 226, 229

P 310 Keegi otsib peidetud varandust või on väljas muudel asjaoludel. Tema teele ilmuvad ussid, kelle ta tapab. Muistendi lahenduseks on kas varanduse leidmine ussikuninga tapmise järel või inimtegelasele saatuslik lõpp, kuna ussikuningas ründab

63 varianti

RR IV 1894, 56. Raj 1906, 9. Muistendid Kp 1959, 281. Muistendid Vp 1970, 340D. Igal puul oma juur 1989, 30. Arad veed 2004, lk 132, 142

P 315 (Aa 613) = ATU 613 Inimtegelane kuulab pealt kuradite vestlust ja saab teada rahakatla asukoha. Teisel pealtkuulamisel ta avastatakse ning kuradid söövad ta ära

7 varianti

Raj 1906, 21

P 316 Tervisekahjustus vm õnnetused kokkupuutest varandusega (valvuriga, kuradiga) – keegi leiab varanduse, kuid jääb vigaseks, hullub või sureb; (demonlik) valvur ründab; varandus toob õnnetust järglastele mitu põlve (Jauhiainen P 571)

184 varianti

RR V 1895, 37. Raj 1906, 22, 31, 63. Muinasajateadus 1910, lk 31, lk 93. Muistendid Kp 1959, 346A & G, 382B. Rahapajaraamat 2006, lk 19, lk 75–77. Metsast leitud 2010, 241, 363, 433, 446

- P 317 Kokkupuude aardevalvuriga/kuradiga varandusekeldris – keldrisse siseneja märkab tuld ja varanduseanumaid ning kontakteerub valvuriga; rikkused kas saavad või ei saa tema omaks; kokkupuude võib põhjustada halbu tagajärgi

159 varianti

Raj 1906, 14, 15, 18, 32, 41, 48, 51, 58, 59, 69, 74. EvKodused 1958, 111 (+ P 11), 112, 113, 114. EREJ 1978, lk 264. Rahapajaraamat 2006, lk 72, lk 73–75, lk 91.

Sagenbuch 1897, 215, 216, 224, 227 (I)

- P 318 Varanduseotsimiseks sobib aeg, mil aardevalvur pole kohal (näiteks viibib pühapäeval kirikuteenistusel). Otsija hilineb (või ilmneb muid ettenägematuid asjaolusid), mille tõttu satub valvuri ründe ohvriks. Lõppresultaat erineb varianditi

20 varianti

Raj 1906, 13. Ev 1958, 23.

Sagenbuch 1897, 213 (I)

- (P 326) = ATU 326 Julge mees otsib ja kogeb katsumusi, muuhulgas satub varandusekeldrisse, kus tuleb sooritada erilisi julgustükke. Jutu tegelane tuleb toime ja täidab nõude annetada osa leitud varandusest (Hirmuotsija)

9 varianti

- P 334 Aardevalvur/kurat annab raha laenuks. Laen tuleb tagastada või sõlmida uusi kokkuleppeid

25 varianti

EvKodused 1958, 115

- (P 335) = ATU 822* Aardevalvur/kurat annab vaesuses olevale inimtegelasele raha laenuks. Kui rahasaaja ausalt tagasi maksuma läheb, selgub, et omanik on hukka saanud/kadunud ja võlanõue on lõppenud

12 varianti

- P 336 (AaS 46) “Ma tulen, ma tõusen!” Hoones (kindlas ruumis) on võimatu viibida hirmutavate häälte tõttu. Julge teekäija sõandab ööbida kummitavas majas (sooritab julguseproovi), vastab vaimu hüüdevormelile õigete sõnadega ja varandus ilmub välja (Jauhiainen P 565)

76 varianti

Raj 1906, 11, 12. Igal puul oma juur 1989, 157. Rahapajaraamat 2006, lk 67–69

P 337 Inimtegelane suhtleb aardevalvuriga/kuradiga. Sõlmitakse kokkulepe: “Raha mulle, katel sulle”

2 varianti

P 346 Varanduse taotleja sooritab aardevalvuriga/kuradiga tehingu: pakub varanduse eest musta kassi; kuradi eest põgenemine tehingu järel osutub komplitseerituks

Rahapajaraamat 2006, lk 72

P 355 1 variant

P 356 Kurat/haldjas tasub inimtegelasele heateo või muu teene eest

8 varianti

Igal puul oma juur 1989, 91

P 357 = ATU 156B* Tänulik madu. Mitmekesine tüüp sisaldab erinevaid jutte, milles inimene abistab ussi (näiteks võitluses vastasega). Tasuks saadakse kulda/raha.

4 varianti

P 401 – 504 Ohver varanduse eest

P 401 7 venna veri – unes juhatatakse või muul viisil on teada, et varanduse eest tuleb valada seitsme venna veri. Tapetakse seitse kukke ja varandus ilmub välja (Jauhiainen P 401)

81 varianti

RR IV 1894, 52. Raj 1906, 4. Rahapajaraamat 2006, lk 78, lk 88

P 411 (Aa S 63) *n* pead anda – varanduse ihaleja kuuleb pealt tingimuse esitaja sõnu ja nõutab leebemaid asendusi. Lepitakse kokku, et sobib kala-, sibula- vms pea. Varandus ilmub välja (Jauhiainen P 411)

16 varianti

Metsast leitud 2010, 240

P 412 *n* arv hingi – varanduse ihaleja kuuleb pealt tingimuse esitaja sõnu; hinged saab asendada kuuseteivaste vms

6 varianti

P 413 Loom/looma veri ohvriks – unes juhatatakse või muul viisil on teada, et varanduse eest tuleb viia loom; kui nii toimitakse, ilmub varandus välja (Jauhiainen P 281)

27 varianti

- P 414 Hunt ohvrilooma järele – unes juhatatakse või muul viisil on teada, et varanduse eest tuleb viia loom. Aardekohale toodud looma ära viima ilmub hunt, keda takistatakse teadmata, et tema ongi ohvri saaja saadik

8 varianti

- P 426 Nõutakse looma/eset, mõeldakse inimest – varanduse saamiseks tuleb viia keegi või miski, *lammas tallega, emalepa kärbis, kana kahe pojaga* vms, kuid need tähendavad inimest. Lubajal sureb keegi lähedastest. Sageli jutu tegelane loobub

35 varianti

- P 435 Nõutakse inimest (last). Jutu tegelane loobub tingimuse täitmisest, aare jääb kätte saamata (Jauhiainen P 273)

36 varianti

Muinasajateadus 1910, lk 188. Muistendid Vp 1970, 335. Arad veed 2004, lk 100, lk 163. Metsast leitud 2010, 106.

Sagenbuch, 213 (III)

- P 436 Nõutakse inimest (last) ja looma (*hingelist ja tossulist*) varanduse omanikule või valvajale; esineb takistusi – inimese asemel võetud loom teeb häält, ei leidu tingimuse täitjat, varandust tavaliselt ei saada (Jauhiainen P 272)

35 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 133–135. Rõuge kihelkond 2001, 3. Rahapajaraamat 2006, lk 80–82

- P 446 Nõutakse seda, kes kõige enne vastu tuleb – kellelegi antakse teada, et saab varanduse, kui lubab kellegi, keda ise peab teiseks (vastutulija on laps, kuigi lootis, et koer); kõik jõupingutused keskendatakse ettevaatamatu lubaduse tühistamiseks vastunõiduse teel, varandust ei saada

10 varianti

- P 447 Varanduse ihalejalt nõutakse seda, kes hõlma all

5 varianti

P 505 – 610 Erilised (nõidus)vahendid ja tingimused aarde leidmiseks

- P 506 Oma raha (ese) raha-augule – sobival hetkel lisada varanduse asukohale veidi oma raha või katma mingi endale kuuluva esemega; kes nii teeb, saab aarde; tingimus võib selguda tagantjärele, ilmajäämise põhjendusena

41 varianti

RR IV 1894, 55. Kullamaa 1998, 233.

P 507 Valmistada erilisel viisil eriline vahend (pihlakast või sarapuust kepp). Sageli kombineeritud terve rea täiendavate tingimuste ja takistustega, millest mõne rikkumine põhjustab aardest ilmajäämise

5 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 114

P 508 Manipulatsioonid toiduga – viia pannkoogid, mis aardekohal ära süüa

6 varianti

P 516 (Aa S 65) Kukega künda, kanaga äestada – unes juhatatakse või muul viisil on tingimus teada; tehakse nii ja leitakse varandus (Jauhiainen P 431)

20 varianti

Kullamaa 1998, 200. Rahapajaraamat 2006, lk 27–28

P 517 (Mustade) loomadega/härgadega künda/vedada – unes juhatatakse või muul viisil on tingimus teada; tehakse nii ja leitakse varandus (Jauhiainen P 201)

83 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 78. Raj 1906, 37. Muinasajateadus 1910, lk 12, lk 187, lk 214. Muistendid Kp 1959, 384. Arad veed 2004, lk 215

P 518 Nülitud loomaga (märaga) või alasti olles künda/midagi teha – sooritusi saadab edu, nülitud looma asemel seatakse tegutsema alasti naine (Jauhiainen P 201)

26 varianti

Sagenbuch 1897, 213 (II)

(P 520) = ATU 1381 Jutukas naine ja aardeleid – Mees, kes on leidnud varanduse, korraldab naisele väljalobisemise vältimiseks *nokasõja* (sunnib kuulama pea kohale asetatud sõelal teri nokkivaid kanu) jt testolukordi, et diskrediteerida tema juttu varanduse leidmisest

20 varianti

JJaT 1975, 46. Kullamaa 1998, 201

P 530 Varanduse saamise tingimuseks on maha lüüa esimene vastutulija, kelleks osutub jutu tegelasele tuttav isik ning tingimus jääb täitmata

4 varianti

P 535 Varanduse peitja lausub tingimuse, pealtkuulaja täidab nõude

9 varianti

P 536 (Aa S 64) *Kelle käsi paneb, selle käsi võtab* – varanduse peitja lausub tingimuse, pealtkuulaja realiseerib nõude (Jauhiainen P 421)

286 varianti

RR IV 1894, 53. Raj 1906, 3. Kullamaa 1998, 199, 225. Rahapajaraamat 2006, lk 19

P 537 Varanduse saamise tingimuseks on ära süüa väljaheited

5 varianti

P 546 (Aa S 69) (3 jalaga) kits/kass tantsigu rahaaugul – tingimuse täitja leiab aarde

10 varianti

Igal puul oma juur 1989, 52

P 550 Varandust tuleb otsida sõnajalaõie abil

16 varianti

P 556 Tagurpidi või muul erilisel viisil vaadata/teha. Nõude teadja vaatab tagurpidi läbi rangide, näeb rahatuld ja valvureid ning saab edasisi juhtnööre; varandus võidakse saada või mitte saada

49 varianti

Raj 1906, 40 (+ P 316). Muistendid Kp 1959, 12. Igal puul oma juur 1989, 233

P 557 = ATU 745 Tagasitulev raha ja selle valmistamine

44 varianti

RR V 1895, 27, 28

P 566 Manipulatsioonid musta kassiga – varanduse otsimise vahendi saab kassi keetmisel

17 varianti

P 611 **Varanduseleid kombekohase matusetseremoonia korraldamise eest – õnnistamata surnukeha annab endast märku häälitsehes; matja leiab varanduse (saab juhised selle leidmiseks)**

28 varianti

Sagenbuch 1897, 221. Muinasajateadus 1910, lk 157. Ev 1958, 17. EREJ 1978, 4. Rahapajaraamat 2006, lk 18

P 721–731 Rahaolend (vrd Jauhiainen P 564)

P 721 Inimene-raha – teelolija vankri kõrvale ilmub olend, kes palub ennast puudutada (või on puudutamise nõue muul moel teada); tingimuse täitmise korral variseb ta rahaks

44 varianti

Muinasaja teadus 1898, lk 46. Raj 1906, 23. EvKodused 1958, 110. Rahapajaraamat 2006, lk 77

P 731 Loom-raha – väliselt tavalise looma moodi olendit tuleb lüüa, et see muutuks rahaks; teo toimepanemisel nii juhtub; nõue võib selguda tagantjärele, et põhjendada aarde saamata jäämist tingimuse mitteteadmise tõttu

27 varianti

Raj 1906, 77. EvKodused 1958, 105 (+ P 11)

(P 740) = ATU 740 Poomiskatsel leitud raha**

2 varianti

P 750 *Kiiksuv puu*. Rumal jututegelane arvab, et kiiksuv puu vaidleb temaga; ta peksab puud, kuni see maha langeb. Puu alt tuleb välja varandus

4 varianti

(P 760) = ATU 760A* Suriija paigutab raha: neelab alla

1 variant

(P 763) = ATU 763 Leidjad tapavad teineteise

6 varianti

Raj 1906, 75. JjaT 1975, 36

(P 831) = ATU 831 Vaimulik (või mõisahärra) hirmutab alamast seisusest rahaleidjat, kehastades loomanahka riietunult varanduse tagasinõudjat. Hiljem ei õnnestu nahast vabaneda

15 varianti

P 832 Raha (joodiku) saapa sees

2 varianti

P 833 (AaS 67) Raha kepi sees

2 varianti

P 834–844 Kasutu ese rahaks

(P 834) = ATU 834 Vaese venna rikkus – vaene vend jutustab varandusejuhatamise unenäost rikkale, kes otsides leiab (koera)raipe, heidab selle aga pahameeles vaese venna aknast sisse; hiljem muutub see rahaks

5 varianti

Sagenbuch 1897, 227 (II)

P 835 Ekskremendid rahaks

2 varianti

P 851 (AaS 66) Raha surnu padjas – ihnuri surma järel otsitakse tema raha. Kirstu avamisel selgub, et rahatähed on topitud surnukeha suhu jm õõnsustesse

28 varianti

Viited aineloenditele ja peidetud varanduse jutte sisaldavatele trükistele

Aa = Aarne, Antti 1918. *Estonische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen*. FF Communications 25. Hamina: Suomalainen Tiedeakatemia.

Arad veed = Rimmel, Mari-Ann 2004 (koost). *Arad veed ja salateed. Järvamaa kohapärimus*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv.

ATU = Uther, Hans-Jörg 2004. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. FF Communications, 284 & 285 & 286. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia..

EREJ = Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1978. *Eesti rahva ennemuistsed jutud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Ev = Eisen, Matthias Johann 1958. *Esivanemate varandus*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

EvKodused = Eisen, Matthias Johann 1958. Kodused jutud. *Esivanemate varandus*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 33–184.

EvNarvast = Eisen, Matthias Johann 1958. Narvast Tallinna. *Esivanemate varandus*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 185–213.

Igal puul oma juur = Peebo, Kadri & Peegel, Juhan (koost) 1989. *Igal puul oma juur. Murdetekste Jakob Hurda kogust*. Tallinn: Eesti Raamat.

Jauhiainen, Marjatta 1999. *Suomalaiset uskomustarinat. Tyypit ja motiivit*. Tarkistettu ja laajennettu laitos Lauri Simonsuuren teoksesta Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen (FF Communications 182. Helsinki 1961). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JJaT = Willmann, Friedrich Wilhelm 1975 [1782]. *Juttud ja tegud*. Loomingu Raamatukogu, 47/52 (939/944). Tallinn: Perioodika.

Katkupärimus = Hiimäe, Reet 1997 (koost). *Eesti katkupärimus. Monumenta Estoniae antiquae 2*, Eesti muistendid. Mütoloogilised haigused 1. Tartu: EKI folkloristika osakond & EKM Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Kullamaa = Kippar, Pille 1998. *Rahvajutte ja -tarkusi Kullamaa kihelkonnast. Materjal rahvajutustajatele*. Tallinn: Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus.

Maarja-Magdaleena = Hiimäe, Mall 1999. *Rahvajutte Maarja-Magdaleena kihelkonnast. Materjal rahvajutustajatele*. Tallinn: Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus.

Metsast leitud = Valper, Valdo 2010. *Metsast leitud kirik. Mõtsast lõütü kerik. Urvaste kohapärimus*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 28. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Muinasaja teadus = Jung, Jaan 1898. *Muinasaja teadus Eestlaste maalt* II. Kohalised muinasaja kirjeldused Liivimaalt, Pernu ja Viljandi maakonnast. Jurjev: A. Grenzsteini trükk.

Muinasajateadus = Jung, Jaan 1910. *Muinasajateadus eestlaste maalt* III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt. Tallinn: August Busch'i raamatukaupluse kirjastus.

Muistendid Kp = Laugaste, Eduard & Normann, Erna 1959. *Muistendid Kalevipojast. Monumenta Estoniae antiquae* 2, Eesti muistendid. Hiiu- ja vägilasmuistendid 1. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Muistendid Vp = Laugaste, Eduard & Liiv, Ellen 1970. *Muistendid Vanapaganast. Monumenta Estoniae antiquae* 2, Eesti muistendid. Hiiu- ja vägilasmuistendid 3. Tallinn: Eesti Raamat.

Raj = Eisen, Matthias Johann 1906. *Raha-augu jutud. Rahva suust kokku korjatud*. Kolmas suurendatud trükk. Jurjev/Tartu: Hermann'i trükikoja trükk ja kulu.

Rahapajaraamat = Kalda, Mare 2006. *Rahapajaraamat*. Tallinn: Koolibri.

RR IV = Eisen, Matthias Johann 1894. *Neljas rahvaraamat. Uus kogu vanu jutte*. Jurjev & Riia

RR V = Eisen, Matthias Johann 1895. *Viies Rahva-raamat. Uus kogu vanu jutte*. Jurjev & Riia.

Rõuge kihelkond = Remmel, Mari-Ann & Potter, Terje & Valk, Heiki (koost) 2001. *Rõuge kihelkond. Paigad ja pärimus*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Sagenbuch = Bienemann, Friedrich jun. 1897. *Livländisches Sagenbuch*. Reval: Verlag von Franz Kluge.